

Милош Окука

НА ПУТЕВИМА СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И УСВАЈАЊА ВУКОВОГ ЈЕЗИКА И ПРАВОПИСА

Л И Н Г В И С Т И Ч К Е   Е Д И Ц И Ј Е

Едиција ИЗБОР

Књига 3

Уредник

Зоран Колунџија

Рецензент

Ана Мацановић

© ИК *Прометей*, Нови Сад, 2020.

Милош Окука

НА ПУТЕВИМА
СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА И УСВАЈАЊА
ВУКОВОГ ЈЕЗИКА И ПРАВОПИСА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

САДРЖАЈ

О почецима стандардизације српског језика	7
Вуков модел српског књижевног језика и елаборација стандарда: Од <i>Писменице</i> (1814) до <i>Српског рјечника</i> (1818)...	13
Вукови сљедбеници у периоду од 1819. до 1830, посебно сарадници <i>Сербске Лѣтописи</i> Јефтимије Поповић и Стефан Стефановић	52
За нову ортографију и српски књижевни језик. <i>Неколико предложенија</i> Емануила Коларовића из 1827. године	67
Српски пород у српском дому треба српско а не туђе рухо да носи: Од <i>Макровиотике</i> (1826) до <i>Огледа умне науке или забаве за разумъ и срце</i> (1836) Јована Стејића	81
Демонстарација новог књижевног језика: Вукова <i>Даница</i> 1826–1834. године и кодификација екавске варијанте књижевног језика.	96
Ако сви „из таме у своју светлост дођу“: <i>Владимир и Косара</i> Лазара Лазаревића (1829), прва драма написана екавском варијантом књижевног језика.	118
Ја не знам шта је прост језик, само знам да оним нашим говори и прост и неппрост: <i>Разговоръ између Славеносрбљина и Србина</i> Јована Хаџића из 1830. године	127
Србљин српски за Србље: <i>Племенита и силна љубов</i> Милоша Лазаревића (1831), први роман написан екавском варијантом књижевног језика.	143
<i>Вход к’ Писменици и Језікознанію</i> Павла Соларића из 1932. године	153

Кажи Ружо! тако т' руменила, није л' људма памет одскочила: <i>Нравоучителне басне</i> Исидора Стојановића (1833) у вуковском језичком и правописном руку.....	180
<i>Српска Грамматика</i> Димитрија Милаковића (1838)	188
Теодор (Божидар) Петрановић контра Вук Караџић: <i>Нѣшто о книжевном' езыку нашемъ</i> (1838).....	211
Позорница за језичке расправе и Вукове противнике: <i>Сербскій народный листъ</i> (1835–1848)	217
С Вуком и (дјелимично) уз Вука: <i>Пештанско-Будимскій</i> <i>Скоротеча</i> (1842–1844).....	271
<i>Српска Грамматика или Писменица</i> Јована Поповића (1843)	288
Вуков правопис ће „сигурно пре или после сви прихватити морати“: <i>Нѣке Черте из повѣстнице сербскогъ књижества</i> Јована Суботића из 1846. године	310
Отварање пута уму људском и буђење дара за писање: Буквари, њихов језик и писмо у Вуково доба	314
У жрвњу идеологија и разних концепција књижевног језика: Грамматике српског језика од средине 4. до краја 7. деценије 19. вијека	327
Вукове измјене и дораде стандарда и Даничићев удио у кодификацији српског језика.....	359
Од отпора и забрана до коначног усвајање Вуковог језика и правописа у Србији и Војводини.....	380
Вуков језик и правопис и Црна Гора	517
Вуков језик и правопис и Босна и Херцеговина	555
Вуков језик и правопис и Српска Крајина	573
 Литература	 597
Именски регистар.....	627

О ПОЧЕЦИМА СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Стандардизација српског језика и језички спорови у првој половини 19. вијека представљају централни догађај у историји српског друштва и културе. Они су били производом сложених односа који су били условљени дисконтинуитетом и разликама у развоју српског друштва и језика у Турској, Аустрији и Црној Гори, диглосијом и триглосијом у српској књижевности током 18. и у првим деценијама 19. вијека, на једној страни, те дубоким друштвеним промјенама у Србији, на другој страни. У међузависности тих процеса могуће је схватити на који је начин српски језик стандардизован, како су текли стандарднојезички процеси више деценија, која је енергија уложена у језичким споровима и у тражењу најбољих рјешења, на какве су све отпоре наилазили књижевни језик и нови правопис у пракси у једној језичкој заједници која је била територијално подијељена и која је заостајала у развоју, особито неке њене области.

На почетак стандардизације српског језика и великих спорова о књижевном језику није дакле утицало само стање у језику као цивилизацијском идиому него и процес општег културног развоја српског друштва у Турској, Црној Гори и Аустрији, „у којем је доминантну улогу играла црква, потом процес развоја друштвених елита српског народа, а поготово процес еманципације привредне и интелектуалне у односу на духовну елиту“ у Аустрији, „затим развој специфичног друштвеног менталитета“ те друштвени и политички процеси који су довели до дисконтинуитета у историји српског народа, што се све испреплету „на пољу језика“ (Јовановић М. 2002: 11).

У вријеме када се почело са стандардизацијом српског језика, књижевнојезичка ситуација код Срба је била бивалентна, односно тривалентна. „Рускословенски (руска редакција старословенског) или славенски језик – како се онда звао – својом употребом био

је тада већ увелико строго одређен: функционисао је искључиво у оквиру Српске православне цркве као богослужбени језик и црквеноадминистративни језик [...] Славеносрпски тип књижевног језика, употребом много раширенији, наравно, од славенског (рускословенског), у својој дотадашњој еволуцији, која је од почетка усмерена на његовом све већем србизирању, што се временом и остваривало – у другој деценији XIX века стигао је у том развоју до одређеног степена. У свом приближавању народном језику – а у овом случају то значи шумадијско-војвођанском дијалекту – славеносрпски се у низу особина с њим изједначавао и изједначио. То је било могуће лако остварити јер је и поменути народни језик, посматрано из данашње перспективе, имао до тада извесну своју књижевнोजезичку традицију, свој одраз у писаној и штампаној форми“ (Младеновић 1998: 119). Славеносрпски језик је боље него рускословенски задовољавао потребе новог доба, „које је тражило да језик књижевности буде приступачнији широким слојевима народа како би се књигом образовали и културно уздизли“, односно, како је то Доситеј формулисао, „да језик има своју цену од ползе коју узрокује“. Он је био далеко ближи народном говору (вернакулару), лакше га је било учити, писати и разумијевати. Српским књижевницима је пружао могућност избора, ослободивши их захтјева да се строго опредјељују или за црквени (рускословенски) језик или за вернакулар (простонародни). „Он их је стављао у повољнију ситуацију него ‘учени’ рускословенски са сложеном структуром или народни језик који је био лексички сиромашан у областима апстрактних појмова. Књижевници су једноставно и лако посезали за облицима и формама и једнога и другога или трећег идиома, што је довело до својеврсне мјешавине језичких израза“. Притом су недостајала нормативна правила у цјелини, а посебно правила по којима се неки елементи могу преузимати из једног језика, а који из другога.¹ Практично је било допуштено употребљавати готово „сваку језичку појединост из

---

¹ Будући да је славеносрпски био мјешавина различитих језичких утицаја и да су дозвољаване и подржаване „произвољности, мењања, подешавања по нахођењима аутора“ (Мутавџић 2015: 466), онда „не само што није потребно него није било ни могуће

рускословенског, руског и/или народног (говорног) српског језика“ (Окука 2014: 11–12). Писцима су дакле „стајале на располагању речи за појмове из српске грађанске и сеоске свакидашњице, али и разграната црквенословенска лексика, столећима потхрањивана разрађивањем богословских и етничких питања у ослонцу на систем значења одређен грчким и латинским вокабуларом, и уз то тадашњи руски речнички фонд, пун западноевропских позајмљеница за појмове сувремене цивилизације и обогаћен већ конституисаном терминологијом администрације, друштвеног уређења и многих наука“ (Ивић П. 1998: 130).

Основна одлика књижевнојезичке ситуације код Срба крајем 18. и у првим деценијама 19. вијека била је, дакле, конкуренција језичких израза и норми (Толстој 2004). Аргументи „у корист славеносрпског били су језички, како граматички тако и лексички, континуитет са српкословенском традицијом“, а аргументи „у корист простонародног језика, пак, почивали су у његовој јасноћи и традицији више него богатог усменог, фолклорног стваралаштва српског народа“. Недостаци славеносрпског језика били су „у ненормираности и недовољној значењској прозирности бројних лексема и синтаксичких конструкција“, а недостаци „простонародног језика огледали су се најпре у чињеници да је он првенствено задовољавао комуникативне потребе сеоских средина, те стога био хендикепиран у областима терминологије, интелектуалне лексике и суптилније синтаксе“ (Милановић 2013: 12).

Но овдје ми говоримо о српској језичкој ситуацији тога доба, а не о језику као лингвистичком идиому будући да се под њом подразумевају узајамна корелација социјалне, комуникативне и језичке компоненте. На језичком нивоу ради се о односима између књижевног језика и народног говора, односно писаног и говор[е]ног језика. Социјални ниво представља језичка заједница коју чине њени говорници и ствараоци (писци, на-

---

[на]писати граматику или синтаксу нечега што није језик већ језичко стање, почетак књижевног језика“ (Грицкат 1966: 65).

учници, новинари и др.). Ту су посебно конфронтиране средине, рурална и урбана. У вези са комуникативном компонентом ради се, прије свега, о односима јавне комуникације и културе, односно о задовољавању савремених потреба комуникације и „приспособљавањ[у] књижевног језика у ове сврхе“ (Једличка 1988: 31–32). Према томе, не ради се само о кодификацији једнога језика као лингвистичког феномена него и о томе како изградити тај језик као инструмент цивилизације и шта треба учинити да га једна језичка заједница усвоји и да се с њим идентификује како би тај језик постао дио њенога националног идентитета.

Кодификатори српског језика на почетку 19. вијека стајали су, дакле, пред огромним и сложеним проблемима за која је историја тражила конкретна и прихваћива рјешења. Иако је у 18. и у првој деценији 19. вијека било покушаја (и приједлога) да се у српском књижевном језику неке ствари измијене, и/или уреде, особито у графичкој, *првим* његовим кодификатором треба сматрати Крајишника Саву Мркаља. Он је 1810. у своме *Салу дебелого јера либо азбукопротрес* реформисао српску азбуку по принципу биунивоцитета на линији графема фонема, увео правило „пиши како што говориш“, за основицу књижевног језика предложио ијекавски систем новоштокавског источнохерцеговачког дијалекта и затражио да Срби морају почети „један пут језику нашем сваку једнообразност (uniformitas) како у перу, тако и у изговору прикособљавати“ Ово посљедње се односило, прије свега, на граматички систем језика, па је с тим у вези Мркаљ био најавио да ће он „только нуждну језика Сервског сочинити Писменницу“, о чему у *Језикупротресу*, његовој „будущој књижици [...] својеместно иладе бити слово“ (Мркаљ 1810: 18).

Као што је познато, обећани *Језикупротрес* се никад није појавио, моћна црквена власт „збрисала“ је и *Азбукопротрес* и његовог аутора, психички а готово и физички, и забранила код Срба штампање књига његовом (или сличном) азбуком. Но тиме нису биле „збрисане“ Мркаљеве идеје, и није било могуће осујетити, и/или забранити, оно што је неминовно долазило

и што је вријеме већ одавно захтијевало и насушно налагало. Само четири године касније, 1814, на сцену је ступио други кодификатор српског језика и правописа, Вук Стефановић Караџић, који се одважио да уреди српски језик не само на (орто) графичком нивоу него у цјелини, и на граматичком, синтаксичком и на лексичком. Међутим, његова *Писменица сербскога језика* из те 1814. године представља само скроман покушај у стандардизацији српског језика. А зашто?

Прво. Вук је преузео Мркаљеву азбуку и његово начело фонолошког начина писања, а у стварности је своја дјела штампао „компромисном азбуком, ближом традиционалној него Мркаљевој“ (Ивић П. 1998: 180) и у основи етимолошким правописом.

Друго. Вук је израдио *Писменицу*, како сам каже, по говору „они Сербалџа, који живе по селима далеко од градова“, а у ствари у њеним темељима био је *мјесни, локални говор* његовог родног, ијекавског краја који се након миграција развијао у екавском окружењу па је имао мијешане ијекавско-екавске (и икавске) елементе, на једној страни, а на другој страни *посрбљавао* је, каткад и невјешто, рускословенска граматичка правила на основу Мразовићевог дјела *Рѣководство къ славенствѣй грамѣтицѣ* (1804) и тадашњих њемачких школских граматика (Кајперт 1992).

Треће. Језик којим је написана *Писменица* био је пун руских и славеносрпских елемената „на свим језичким нивоима, од графичког и ортографског све до синтаксичког“ (Милановић 2019: 89), посебно при употреби апстрактне лексике и терминологије (Реметић 1998: 248).

Четврто. И самим називима својих дјела из те године (*славено-сербска пјеснарица* и *писменица сербскога језика*) Вук је показао да се кретао у оквирима ондашње славеносрпске језичке праксе, која је већ дуже била изложена србизацији славеносрпског језика, и којој је, дакле, и он тада дао значајан допринос.

Но четири године касније, 1818, Вук је *Српским рјечником* и граматиком српског језика у јавност изашао са свеобухватном реформом српског језика на готово свим нивоима: фонолошкој,

граматичкој, синтаксичкој, лексичкој, граfiјској и ортографској. У темеље језика увео је ијекавски новоштокавски дијалект и његову граматичку структуру, говорну новоштокавску реченичну структуру, установио фонолошки систем од 29 фонема, увео фонолошку граfiју и ортографију и „прописао“ само ону лексику која је позната народу, која је у народу створена и која се у њему ствара. Тиме су извршене основне фазе у језичкој стандардизацији: селекција и дескрипција (Радовановић 1986: 192–193).

Међутим, Вукова стандардизација српског језика била је *радикална*, представљала је раскид са српском језичком традицијом, одбацила је богато развијену црквенословенску лексику, његов језик се оштро супроставио постојећем *Zivilsprache* (грађанском језику) који је обављао доста функција књижевног језика у српском друштву, супротставио се дотадашњим узусним нормама и језичким навикама, а посебно екавском типу војвођанског језичког идиома тада прилично србизираног славеносрпског језика. Тај Вуков језик био је, дакле, *доста мањкавости*, није био наддијалекатски те се одликовао ограниченом поливалентношћу и полифункционалношћу.

Али је и тај језик, и као такав, пружао основу и могућност да се у фазама реконструкције и дораде изгради у ефикасан цивилизацијски инструмент који ће сигурније опслуживати „свакодневне потребе (у укупности могућих интеракцијских ситуација), али и уметност, науку, новинарство, право, администрацију, политику, образовање, технику, технологију“ итд. (Радовановић 1986: 193), једном ријечју да се Срби њиме брже укључе у интернационалне цивилизацијске токове.

ВУКОВ МОДЕЛ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА И ЕЛАБОРАЦИЈА СТАНДАРДА: ОД ПИСМЕНИЦЕ (1814) ДО СРПСКОГ РЈЕЧНИКА (1818)

Настајање књижевних језика у Европи везано је за формирање савремених нација у 19. вијеку. Свака нација морала је посједовати свој књижевни (стандардни) језик као национални инструмент којим ће се укључити у интернационалну цивилизацију. Писмени идиом код Срба почетком вијека био је тзв. *славеносрпски језик*, аморфна мјешавина рускословенске, дијалекатске српске, српкословенске и руске компоненте. То је био некодификован језик (без правописа, граматике и рјечника), који је у првим деценија 19. вијека био изгардио „неку своју физиономију“, бољу од оних из претходних раздобља, са релативно високим интелектуалним потенцијалом, али са доста ниским језичким квалитетом и огромним жанровским разликама (Брозовић 1988: 6). „У славеносрпским текстовима мешали су се српски и рускословенски, а често и руски, на свим нивоима језичке структуре: у лексици, фонетици, морфологији, творби речи и синтакси. Чести су били и хибридни облици као *вострептао* или *человјеческог*, где се рускословенски (уједно и руски) префикс или основа удружује са српским наставком“ (Ивић П. 1988: 134).

Да ли је, онда, тај језички идиом могао постати књижевним (стандардним) језиком савремене нације у настајању?

Одговор на ово питање био би потврдан кад би се у тој мјешавини искристалисали језички елементи тако да се неки од њих *увијек* употребљавају у једној, а други у другој ситуацији, тј. да се хетерогеност претвори у цјеловитост, у „чврсто нормиран језички тип“ (Ивић П. 1988: 135). Но за то је био потребан вековни развој и прихватање тих и таквих језичких елемената у народу, који више не би били свјесни поријекла појединих

језичких елемената. Славеносрпски језик не само да „није имао времена“ за такву кристализацију него ни историјских услова који су владали код Срба, који су тада живјели у различитим друштвено-економским заједницама и културама.

Какво је рјешење, онда, било потребно?

Радикалан захват, прелазак на језички идиом који народ разумије, али притом и израда идеолошке матрице којом би се оправдало жртвовање ранијег језичког наслеђа у изградњи новог књижевног језика и у стварању националног језичког идентитета. Нечега од тога су код Срба у првим деценијама 19. вијека били свјесни многи, али је Вук Караџић био једини који је био не само (свега) свјестан него и спреман да изврши реформу језика и правописа и да јој прибави атрибуте културне револуције.

Већ у првом свом раду, у рецензији *Новина српских* (1814), Вук говори о односу књижевног језика и народног говора „и увиђа да је то врло сложен проблем од чијег разрешења зависе многа статусна и егзистенцијална питања књижевног језика“. То је једно од темељних питања „граматике књижевног језика, које код Срба још није ни начето“ па се они морају држати народног језика „да би избегли хаос у писању“ (Симић Р. 1987: 87). Срби, истиче Вук,

будући да јошт никакове Грамматике свога зика немају, зато они, кои пишу морају пазити на говор простог Народа; и неотступајући от онога треба свой зик да угадњавају и да поправљају. А тому э најболѣ мѣсто у новинама, ербо многе друге књиге морају списатељи Сербски тако просто писати да их сваки, и најпростии селяк, кои читати зна, разумѣти може. А у новинама то ние нужно; ербо сваки кои чита новине, он разумѣва и угадњени зик. И зато имаду прво Г. учр. што гди кое нове, непознате у обштемү говору, рѣчи употребљавају; но и то треба умѣрено да чине, и добро да гледају, дали се оне рѣчи другчие како у Народу не именую, пак онда э болѣ метнути ону свою рѣч, него тудју или нову сковати; ербо су новине и онако пуне тудји' и непознати' рѣчи, и имена люди, земаля, градова, вода и пр. А аколи кое рѣчи Сербске нема, или немога да падне на ум Г. Учр; то онда може се тудъя употребити, или оному означеню прилична нова сковати (Караџић 1968: 15–16).

У првој збирци народних пјесама (1814) Вук пружа поразну слику стања у српској књижевности, у којој

не само, што ни двојица едан другоме не одобравао, и еднако не пишу; него никакав ни сам не пише еднако постојано; него данас овако, а сутра онако. И тако ће све непрестанно бити, докле се год наши учени (а особито они, кои дужност то изискуе, и' к тому и позива) несогласе, и у договору неначине Србску граматику и едан Словар. Пак онда црн му образ, кои небуде умео, или небуде хотео владатисе по ономе. А дотле сваки ће да пише како зна, и како му је воља; а тако ће га сваки и да критизира, ербо други правила нема ни едан, ни други: и на тај начин могу обоица имати право; ербо сваки човек мисли (у свачему) да є онако најбоље, и најправие, ко што он у своме разсуждену налази, да є добро и правилно (Караџић 1814: 21).

У „Објавленіу на Писменицу (Граматику) Србскога єзика“ (1814) Вук каже да српски списатељи пишу на трима различитим језицима, на *чисто славенском*, на *просто српском*, „као што народ говори“ („видећи да они Србљи, за кое се књиге пишу, Славенски єзик не разумѣвао“) и на *неком мијешаном* језику („између Србскога и Славенскога“). Да би сви писали „своим матерњим єзиком, као и остали народи Европєйски“, потребна је грамика народног језика у којој ће бити изложена цјелокупна његова регулатива. Јер је „єзик код свакога народа први знак, кой име народа садржава, и да се међу друге народе непомѣша, и неизгуби чува; а Писменица є у свакоме єзику први непоколебими ступ, кой име народа садржава и од зуба времена зашицава, но и к совершенству приводи, угладњавајући га и распрострањавајући“ (Караџић 1968: 237–238).

А у самој *Писменици* (1814), коју је написао „из љубави к матерњем језику“ (кренувши кроз „трње, макар на ону страну сав подеран и крвав изишао; само нека се зна стаза, којом би се други могао лакше усудити да продје“), донио је „нека правила о скланњању имена и мјестоименіа, и о спрезанју глагола“ (држећи се „говора просто-народнєг, т. је: говора они Србалња, који живе по селима далеко од градова, које ће ми признати сваки Србљин, кої зна како народ Србски говори“), те установио

правило у српском правопису: „Пиши, као што говориш; а читай, као што је написано“ (1968: 29–31). Ту је он обзанио да српска азбука, „или како прости Србљи по Србији по Херцеговини говоре, *Буквица*, има 29 писмена, међу којима ни једно ни је сувише, ни једно звукопромијенљиво, нити које недостаје, него и’ је таман онолико, колико својство Србског језика изискује“ (Караџић 1968: 38). Али је притом ставио резерве за „писмена“ /i/, /ф/ и /х/. За прво каже да „само по себи никакву риеч означити неможе“, за друго да је само „за туђе риечи“ и да га Срби „свуд готово, промијенјују на в“, а за треће /х/ исписује цијели „трактат“, покушавајући да му одреди изговорну форму код Срба и статус у ондашњем (али и у будућем) књижевном језику:

Писме х Србљи прости верло тежко изговарају; него или га са свим изоставе, н. п. *Христос*, *хоћу*, *орах*, они говоре: *Ристос*, *оћу*, *ора*; или га промијене у друго какво писме, а особито увик н. п. *сухи*, *жених*, они говоре *суви*, *женик*. А Србљи по Херцеговини и по Црној Гори у глаголима у времену прошавшем простом 2ом промијенјују га у г н. п. *убих*, *видіех*, *наїдох*, они говоре: *убиг*, *видьег*, *надьог*, *додьог* и пр. Зато ово писме х кад стоји у почетку пред самогласним писменом, или у среди међу два самогласна, онда се може у Србском језику изоставити н. п. *хоћу*, *маховина*, *духовник*, може се писати: *оћу*, *маовина*, *дуовник*. Или, могло би се учинити, да се пише свуда, гди се год у Славенском језику находи, али да се неизговара тврдје него Њемецко *h* без *s*; и на тај начин могло би нам (*х*) на много мјеста од велике потребе и од помоћи бити (Караџић 1968: 39).

У предговору збирке *Мала прстонародња славно-српска песнарица* (1814) Вук говори о однорођавању, одсрбљаваљу Срба у „Цесарији“, гдје има и оних који се стиде српскога имена „и другчие се називати желе, а свой род и језик презиру“, док је „највише свога Национализмуса до данас“ задржано у турској „Србији“. Тако „Ѕгра Србскога рода, и најчистијега језика находесе у садашње време између реке Дрине и Мораве; а особито кад се мало по одмакне од Саве и од Дунава, као н. п. нахија Крагуевачка, Карановачка, Рудничка, Ужичка, Крушевчка; и горе од Новог Пазара преко праве Херцеговине“ (Караџић 1814: 15–16).

У „Объявленіу о Народнымъ песама Србскимъ“ (1815) Вук наглашава да између „свію народностій (Nationalität), кое народъ буди кои између себе сојужаваю и отъ другога разликую, у првом реду узимаю мѣсто *народне пѣсне*: ербо оне содржаваю у себи народный языкъ, характеръ и обычае“. С тим у вези он се нада да ће његова „часть втора“ пјеснарице – која доноси јуначке, сватовске, краљичке, жетелачке и друге пјесме – представити „истинито огледало нѣжнога и мужественнога Србског’ духа; примѣръ сладости и просто-высокихъ израженія Србског’ языка; и живо доказателство непрестанно дѣйствујућега Србског’ духа“ (Караџић 1965: 361–362).

А у предговору збирци *Народна србска Пѣснарица* (1815) саопштава да су пјесме које је сакупио „све тако напечатане“ као што их је он „преписывао изъ уста Срба и Србкиня, и зато су правилніе у смотренію говора народног’, него оне прве“ које је „у дѣтинству слушао, и лани овдѣ писао“. Тако је једне („јуначке пѣсне“) „печатао“ по „Херцеговачком’ діалекту“, а друге („женске“) по „Сремачком““. То је урадио свјесно, јер да је *све* штампао „Ерцеговачки“, онда би „рекли Сремцы (а особито варошани и варошке): та шта овај нама садъ намеће Хорватскій языкъ“. И обрнуто, да је *све* штампао „Сремачки“, онда би „повикали *Сараевцы, Мостарцы, Пазарцы, Зворничани, Ужичани*, и сви остали Србљи Херцеговачког’ діалекта (*одъ Адриатичкога мора до Осѣка, Лознице, Валѣва, и до Карановца*): гле! како е нетко покварио и нагрдио наше пѣсне“ (Караџић 1965: 140).

Овдје је Вук, дакле, најавио дијалекатски плурализам у српској књижевности, који ће касније и отворено пропагирати, а све с циљем да се пише на изворном, народном језику и да се из српске књижевности *истисне* (црквено)словенски (славенски) језик.

Ту борбу против славенског језика Вук је заштрио својим полемичким текстовима о Миловану Видаковићу, тада најугледнијем српском писцу, чији је језик узет као примјер мијешаног, накардног славеносрпског језика. Његове рецензије Видаквићева романа *Любомира у Елісіуму* (1815, 1817) значи-

ле су почетак бескомпромисног војевања против Славено-Срба и исквареног језика српских књижевника и српских градских средина, на једној страни, а на другој, изазвале су бурну полемику о књижевном језику, која се водила у више наврата све до средине вијека и која је допринијела стандардизацији језика и његовој имплементацији у друштву. Треба, међутим, нагласити и то да Вуков сукоб са Видаковићем „није био личан, већ граматички и стилистички по својој природи: тицао се нормативистичке нестабилности Видаковићевог славеносрпског језика, односно сентименталистичког стила у његовим изузетно популарним романима“ (Милановић 2013: 11–12). Зато су те рецензије двоструко значајне: а) њима је започета борба „за увођење народног језика и у лепу књижевност, и у науку, и у џурналистику, и у политику, једном рећи – у целокupan наш идејни живот“ и б) њима је код Срба заснована књижевна критика, која је одиграла „значајну улогу у настајању наше националне књижевности“ (Живковић 1957: 68).

*

Како смо видјели, 1814. и 1815. године Вук је у јавност изашао са одређеним, мада не сасвим јасним, предствима у реформи српског језика и правописа. При том је истакао нека важна својства књижевног језика: а) *народност* (живи говорни идиом, вернакулар), б) *својство језика* (цјелокупност гласовних, граматичких и других форми и правила својствених једном језику по којима се он разликује од других језика), в) *чистоту језика* и г) *фонолошку графију и ортографију*.

Све је ово, као и филозофију језика уопште, Вук усвојио од Саве Мркаља, Јернеја Копитара и Јохана Кристофа Аделунга. Посебно је на њега утицао Копитар са својим утилитаристичким рационализмом „приступа књижевним језику, азбуци и правопису“. Вук је од њега прихватио гледиште „да сваки народ треба да се у књижевности служи сопственим језиком, да се поље употребе црквенословенског језика код Срба мора ограничити

на цркву, да је недопустиво мешање језичких типова како су практиковали тадашњи српски књижевници, и да задатак граматичара није да прописује језик, већ само да га описује“ (Ивић П. 1991: 218).

А о фонолошком начелу у азбуци и правопису Вук је најприје сазнао (и научио) од Саве Мркаља и Луке Милованова (1810), па касније од Копитара, а кад је овладао њемачким језиком и простудирао њемачку филологију, и од Аделунга. На Аделунга се, онда, често позивао (па чак и касније, у завршној фази његове стандардизације српског језика). Већ у *Писменици сербскога језика* (1814) Вук скреће пажњу благонаклоном читатељу да у њој не тражи „они’ танки’ и дубоки’ правила језика, с којима је Г. Аделунг код Њемаца и Г. Добровски код Бохеца, и код свију Славенски народа, безсмртну славу задобио,“ јер се он, Вук, латио тога посла из ревности к роду свом и „на ползу књижеству Сербском,“ али „са малим силама знања“ свога (Караџић 1968: 29–31). Угледајући се на неке њемачке школске граматике, Вук је приступио опису граматичког система српског језика, и то тако што је на основу Мразовићевог *Рѣководство къ славенствѣй грамѣтицѣ* из 1794. године структури „славенског“ језика супростио граматичку структуру народог језика, властитог (тршићког) говора. А циљ му је био да српском језику прибави „његову чистоту и можно совершенство“, што се, како је тада био убијеђен, једино може постићи ако се правописање, како каже, подвргне под „оно заглавље“: *Пиши, као што говориш; а читај, као што је написано* (Караџић 1968: 31).² Ово – и језичко савршенство и чувено фонолошко начело – припадају Аделунгу, Мркаљу и Копитару.

У рецензији „о Книзи зовомой: Усамленый Юноша“ Милована Видаковића (1815) Вук говори о нарави књижевног језика и његовим (граматичким) правилима, па каже

---

² Тада Вук још није имао у рукама Аделунгова дјела (в. Симић Б. 1988: 189), с којима ће се упознати нешто касније.

Да се свакиј списатељ мора старати колико за стварь, о којој пише, толико (ако се несмѣ рећи више) за чистоту и за својство онога езика, на коемъ пише, о томъ не треба ни говорити; то знаду и читатељи акамоли Списатељи. Свакиј Списатељ мора имати у езыку постоянна правила, по којима се онъ влада. Србљи будући да јошт тыхъ правила не имаю скуплѣнныхъ, зато се нѣови Списатељи (кадъ Србски пишу) мораю владати по чистомъ и непоковареномъ говору народа Србскога: Ербо Аделунговъ рѣчникъ, и све нѣгове Грамматѣке ништа друго нису, него изъ народа Нѣмачкогъ скуплѣна правила о нѣмачкомъ езыку. Кой Списателѣй Србскѣй грѣши противъ говора свогъ народа, онаѣ грѣши противъ правила свога езыка (Караѣић 1968: 126).

А у другој рецензији Видаковићева романа *Любомира у Елісіуму* (1817) Вук се на Аделунга позива кад говори и о народном и изображеном језыку па Г[осподина] В[идаковића] упућује да „о куинскомъ езыку“ изволи „читати у Аделунгову Рѣчнику у другој части на страни 1812ой, па ће видѣети да нѣ знао, шта е говоріо; и увѣрићесе, да се кодъ насъ другѣй езыкъ не бы могао назвати *куинскимъ ѣзыкомъ*, него оваѣ, којимъ пише. А мы сви знамо, да се у Сербској куини, гдѣ срећомъ не долазе овакови Списатељи и поправитељи езыка, тако чисто и лѣпо говори, као и у соби“ (Караѣић 1968: 181–182; в. и Симић Б. 1988: 189).

Године 1818, у *Одговору господину -ц-* [Платону Атанацковићу], Вук Аделунга помиње кад говори о односу језыка, граматике и списатеља, као и о азбуци. „Чудна е стварь – каже Вук – езыкъ и Грамматика! А наши сви књижевници, списатељи и писари, кои су годъ замочили перо у дивитъ и стали дрляти по артѣи, мысле да тако знаду Србску Грамматику, као што е Аделунгъ знао Немачку, или као што Добровкиј знао Чешку и Славенску; па, што е јошт’ више, учени люди нису само кодъ насъ тако смешни, него и кодъ Немаца (а може быти и кодъ осталы народа), као што се Аделунгъ тужи на неколико места“. Затим изричито тврди да „Совршена азбука може быти само она, која има онолико просты слова, колико у езыку има просты гласова (Laut); тако да свакиј простакъ, кои за неколико дана научи читати и писати, може цео своѣ векъ тако правилно писати, као